

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

XXI ст. потребує компетентних фахівців, які поєднують фундаментальні знання, ґрунтовну практичну підготовку, професійно значущі особистісні якості та готові раціонально діяти у складних ситуаціях певної галузі виробництва. Для цього професійна освіта повинна максимально враховувати потреби економіки, випереджати технічну реконструкцію промисловості, тісно інтегруватися з наукою, виробничою сферою, а також сферою побутового обслуговування. Завдання професійно-технічної освіти України в цих умовах – забезпечити підготовку молоді до сучасних і майбутніх ринків праці, орієнтуватися на провідні підприємства, гарантувати випускникам конкурентоспроможність здобутої робітничої кваліфікації, яку визначають не лише одержані знання, професійні вміння й навички, а й власний досвід, психологічні, інтелектуальні, фізичні якості, мобільність, підприємництво, комунікабельність тощо.

Підготовка майбутніх фахівців у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) має ґрунтуватися на основних положеннях Національної стратегії розвитку освіти в Україні, яка визначає курс на виховання людини інноваційного типу мислення та культури шляхом створення інформаційного освітнього простору з урахуванням педагогічних інновацій, запитів особистості, суспільних і державних потреб [4]. Модернізація системи професійної освіти вимагає комплексного вирішення на різних рівнях. На сьогодні недостатньо, щоб освіта відповідала вимогам сучасності, – вона має випереджати розвиток суспільства. Тому, як слушно зазначає В. Г. Кремень, «модернізуючи освіту, маємо по-новому відповісти на ряд запитань: чого навчати, як учити, на чому вчити, скільки вчити...» [3].

Водночас у вітчизняній профтехосвіті протягом останніх десятиліть виникла низка суперечностей, які актуалізують переосмислення змісту і структури науково-методичного забезпечення ПТНЗ, впровадження наукових розробок щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, використання новітніх форм, методів

і технологій професійної підготовки. Це зумовлює актуальність дослідження теоретико-методологічних і методичних основ модернізації професійно-технічної освіти відповідно до нової, особистісно орієнтованої парадигми освіти, обґрунтування можливостей компетентнісного, діяльнісного, інтегративного, синергетичного, інформологічного та інших підходів до вирішення нагальних проблем підготовки виробничого персоналу.

Концептуальні засади модернізації освіти розкрито в працях В. П. Андрущенка, Б. С. Гершунського, М. Б. Євтуха, В. Г. Кременя, О. М. Новікова, І. П. Смірнова. На необхідності підвищення ефективності професійної підготовки робітників наголошують С. Я. Батишев, Р. С. Гуревич, Ю. Ф. Зіньковський, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, М. І. Махмутов, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич та ін. На основі наукових досліджень нині здійснюються заходи, спрямовані на оновлення системи професійної освіти України відповідно до потреб ринку праці.

Пріоритетним напрямом державної політики в галузі профтехосвіти є децентралізація управління, впровадження інноваційних підходів до фінансування ПТО з урахуванням потреб галузі, регіону, забезпечення якості й ефективності професійного навчання [8, с. 9]. Проте, не зважаючи на окремі позитивні зрушення, гострими залишаються проблеми: відсутність механізму забезпечення перспективних потреб економіки у трудових ресурсах, несформованість громадсько-державної форми управління, незалежного контролю якості професійної освіти, недостатня соціальна захищеність педагогів, дієвого залучення соціальних партнерів, слабе ресурсне забезпечення навчальних закладів, украй недостатня кількість електронних освітніх ресурсів для робітничих професій тощо. З огляду на це, мета статті – розглянути європейські підходи до розвитку професійної освіти і навчання, а також основні принципи модернізації професійно-технічної освіти.

Як констатують вітчизняні дослідники (Г. П. Васянович, С. У. Гончаренко, Р. С. Гуревич, Ю. Ф. Зіньковський, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич та ін.), мета модернізації полягає в підвищенні якості освіти до загальноєвропейського рівня, переорієнтації на задоволення освітніх потреб і попиту на ринку праці, посиленні конкурентоспроможності навчальних закладів. Це

потребує структурних змін в освіті, оновлення всієї системи управління, прозорості законодавчих, нормативних та управлінських рішень [2, с. 9].

Професійна освіта і навчання в європейських країнах цілковито корелює з розвитком економіки. На відкритому ринку праці затребувані фахівці з високим рівнем освіченості, мобільності та професійної компетентності. Розвинуті країни надають першочергового значення вирішенню проблем професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, розвитку та підвищенню якості трудових ресурсів як важливого чинника піднесення виробництва та сфери обслуговування. Проте, поряд з прогресивними тенденціями, під час світової економічної кризи в деяких державах виявляється соціальна нерівність та інші негативні явища в галузі підготовки виробничого персоналу. До чинників, які визначають ефективність професійної освіти, в Європі відносять:

- адекватне фінансування;
- якість освіти;
- продуману національну політику в галузі професійної освіти;
- підтримку соціальних партнерів;
- організацію навчання протягом усього життя;
- взаємозв'язок виробничих структур, установ, організацій, громад з державними і приватними закладами професійної освіти;
- ефективну професійну орієнтацію молоді;
- систему незалежної сертифікації на основі державних стандартів;
- системну організацію мережі професійного навчання [6, с. 32].

Управління розвитком і підтримка професійної освіти з боку урядів європейських країн ґрунтується на систематичному моніторингу та використанні різноманітної інформації: про потребу на професійну підготовку; чисельність населення, галузеву структуру економіки та професійний склад робочої сили; пропозиції системи освіти, фінансові, людські та фізичні ресурси різних типів і рівнів навчальних закладів, включно з навчанням на підприємствах, у приватному секторі, індивідуальним навчанням; про учнів, які навчаються на різних рівнях професійної освіти, їх перехід з одного рівня на інший, передбачувану тривалість

навчання; наповнюваність груп, кількісне співвідношення педагогів професійного навчання та учнів, навчальні програми, рівні кваліфікації, навантаження та оплати педагогів; про ефективність використання ресурсів у системі професійної освіти. Асоціації роботодавців беруть активну участь у виробленні та реалізації державної політики щодо підготовки трудових ресурсів, вивчають потреби та можливості працевлаштування, рівень розвитку виробництва, економічні, соціальні та культурні завдання освіти.

Таким чином, професійна освіта в європейських країнах є гнучкою та, водночас, інтегрованою структурою, яка використовує варіанти професійної підготовки, найбільш ефективні для конкретних умов. Безперечно, система професійної освіти України теж потребує оновлення, приведення у відповідність до потреб інформаційно-технологічного суспільства, врахування динамічних змін на ринку праці, покращення соціального захисту педагогічних працівників та учнів, модернізації матеріально-технічної бази, осучаснення науково-методичного забезпечення. За висловом Н. Г. Ничкало, система профтехосвіти вимагає вже не реформування, а, **трансформації** (зміни істотних властивостей), що потребує адекватної державної політики [5, с. 4-5]. Підвищення якості підготовки фахівців може бути досягнуто шляхом постійного оновлення змісту, оптимального планування та раціональної організації навчального процесу, впровадження та використання ІКТ, підготовки висококваліфікованого педагогічного персоналу.

Суттєву інформаційну та матеріальну допомогу профтехосвіті надають міжнародні організації. Зокрема за результатами проекту Європейського Союзу TACIS «Підвищення ефективності управління системою ПТО на регіональному рівні в Україні» та українсько-канадського проекту «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» підготовлено науково-методичні рекомендації щодо оновлення адміністративних та інших підходів у підготовці фахівців.

Розроблення й упровадження державних освітніх стандартів нового покоління на компетентнісній основі забезпечить, на погляд науковців і практиків, необхідний рівень підготовки кваліфікованих робітників завдяки формуванню поняттєвої системи, відповідного типу мислення, розуміння методів оперативного вирішення

виробничих проблем і ситуацій, уміння діяти самостійно і відповідально в межах своїх повноважень, відповідно до обов'язків і переліку професійних завдань. Крім того компетентнісний підхід дає можливість так проектувати зміст професійної освіти, щоб забезпечити формування самобутніх компонентів етичної культури, які є чинниками творчості, цивілізаційними здобутками [7, с. 63].

Об'єктивною основою модернізації системи професійно-технічної освіти є структурно-функціональне перетворення освітнього середовища, що ініціює удосконалення всіх елементів системи освіти та створює умови і можливості всебічної реалізації освітнього потенціалу та повного використання ресурсів розвитку виробничого персоналу [8, с. 5]. Провідні українські та російські науковці висловлюють необхідність вироблення принципів модернізації ПТО, що забезпечить її випереджальний розвиток адекватно до змін, які відбуваються у країні та світі. Для цього потрібні інтенсивні наукові дослідження шляхів переходу до державно-громадської моделі управління професійною освітою, співзасновництва, багатоканального фінансування, перерозподілу повноважень на користь роботодавців, замовників кадрів при збереженні ролі держави в забезпеченні доступності та якості освіти. І. П. Смірнов пропонує десять базових принципів модернізації професійно-технічної освіти [1, с. 2-3].

- 1) *Державні гарантії доступності та якості початкової професійної освіти.*
- 2) *Соціальна відкритість і синергетичний розвиток професійної освіти.*
- 3) *Практико орієнтованість професійної освіти.*
- 4) *Державно-громадське управління професійною освітою.*
- 5) *Автономізація закладів професійної освіти.*
- 6) *Наступність стандартів професійної освіти.*
- 7) *Незалежне оцінювання якості випускників закладів професійної освіти.*
- 8) *Фінансування як функція управління.*
- 9) *Увага до виховних аспектів професійної підготовки.*
- 10) *Покращення кадрового забезпечення.*

До цього доцільно додати повноцінне матеріально-технічне забезпечення та підтримання належної навчально-виробничої бази. Лише за їх наявності можна

підготувати по-справжньому кваліфікованих фахівців, затребуваних економікою будь-якого регіону. Робітничі кадри треба готувати на сучасних технологіях, за допомогою електронних навчально-методичних комплексів, з урахуванням економічних реалій і найближчих перспектив високотехнологічних галузей промисловості, сільського господарства та сфери обслуговування. На жаль, Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр., прийнята Кабінетом міністрів України в червні 2011 р., у цій частині не виконується.

Запропоновані принципи охоплюють увесь комплекс із забезпечення організації та управління професійної освіти і на державному рівні, і на регіональному рівні, і на рівні навчального закладу. Кінцева мета модернізації – оптимізація всієї мережі закладів професійної освіти. Українським органам управління освітою необхідно розробити регіональну програму реструктуризації мережі ПТО шляхом створення ресурсних центрів (досвід РФ), скласти план заходів щодо її виконання, провідним компонентом яких мають стати цільові програми державних закупівель навчально-тренажерного й іншого обладнання, а також методики розрахунків регіональних нормативів бюджетного фінансування навчання учнів з високо-, середньо- та низьковитратних професій.

Передусім, на умовах відкритого конкурсу повинні бути визначені базові (опорні) ПТНЗ, які мають досвід експериментальної педагогічної діяльності, усталені міцні зв'язки із замовниками кадрів, у тому числі міжнародні, і стабільні позабюджетні надходження. Прикладом такого закладу є *Львівське вище професійне училище ресторанного сервісу і туризму*. Завдяки зусиллям адміністрації та педагогічного колективу ЛВПУРСіТ є, без перебільшення, престижним навчальним закладом із сучасною матеріально-технічною базою й найновішим устаткуванням. Кабінети, лабораторії, виробнича база оснащені комп'ютерами, мультимедійною технікою, які об'єднані в локальну мережу зі швидкісним виходом в Інтернет. Завдяки цьому педагоги професійного навчання впроваджують у навчально-виробничий процес новітні інформаційні та педагогічні технології. Організовано та успішно діє власний навчально-тренувальний центр підготовки фахівців з

комерційної діяльності. Крім того, заклад розвиває тісні зв'язки із зарубіжними партнерами у Франції, Польщі, Німеччині тощо. Це обмін учнями, викладачами, стажування, участь у міжнародних проектах. Так, за період 2011-2013 рр. у Польщі, Словаччині та Франції стажувалися відповідно 193, 6 і 60 учнів. Динаміка такої співпраці щорічно зростає. Майбутні фахівці, які пройшли практику за кордоном, отримують європейський досвід роботи з клієнтами, опановують сучасні технології ресторанно-готельної галузі відповідно до світових стандартів.

Для створення дієвих ресурсних центрів на основі ПТНЗ такого типу має бути підготовлена відповідна нормативно-правова база, проводиться робота зі створення електронних бібліотек з комплектами педагогічних програмних засобів і довідкової інформації, доступом до веб-сайтів та освітніх порталів. На державному рівні має передбачатися виготовлення та постачання віртуальних тренажерів сучасного виробничого обладнання, а також навчально-методичних комплексів електронних освітніх ресурсів для професій, які користуються попитом на ринку праці. Кожен ресурсний центр буде самостійно створювати, поповнювати і підтримувати свій електронний портал. Це дозволить вирішити питання з дефіцитом навчально-методичного забезпечення, особливо за новими професіями.

З метою налагодження зв'язків із замовниками кадрів, слід розвивати взаємовигідне соціальне партнерство, що передбачає взаємодію ПТНЗ з підприємствами, регіональними та муніципальними органами управління, службами зайнятості тощо. Соціальне партнерство відкриває додаткові можливості для закладів: отримання необхідної інформації з метою прогнозування обсягів і профілів профпідготовки; участь роботодавців у розробленні вимог до змісту та якості навчання, його оцінюванні; стажування та підвищення кваліфікації викладачів і майстрів виробничого навчання безпосередньо на виробництві; додаткове фінансування; зміцнення матеріально-технічної бази.

Територіально-географічне розташування Центрів ПТО має сприяти як їх доступності для учнів, так і розвитку економіки регіону шляхом її насичення фахівцями високої кваліфікації. Водночас, на наш погляд, створення регіональних ресурсних центрів не означає ліквідацію інших закладів професійної освіти, які

успішно функціонують, а, тим більше, перетворення усіх ПТНЗ на заклади середньої спеціальної освіти. Нам, як і багатьом українським науковцям, видається більш доцільним віднесення колишніх технікумів, які продовжують готувати молодших спеціалістів, до галузі професійної (професійно-технічної) освіти та об'єднання їх в одну систему з ВПУ, Центрами ПТО, професійними ліцеями, професійними коледжами. Це потребує законодавчого врегулювання.

В Україні за сприяння Міністерства освіти та науки вже близько десяти років діють і відкриваються нові регіональні навчально-практичні центри сучасних технологій, зокрема за підтримки компаній «Хенкель-Баутехнік» (Cerezit) і «Кнауф» (Knauf), які проводять підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації учнів, випускників, педагогів, незайнятого населення. Цей досвід співпраці навчальних закладів і соціальних партнерів є одним з перших кроків до перетворення ПТНЗ в затребувані центри професійної освіти, оснащені новітнім високотехнологічним обладнанням, яким оснащені лише передові компанії.

У цьому контексті хочемо відзначити позитивний досвід міжнародної співпраці у сфері професійної освіти *Львівського вищого професійного художнього училища*, яке з 2008 р. уклало угоду про співпрацю з Фондом Е. Шьока та ТзОВ «Німецьке товариство з міжнародного співробітництва» (CIZ). Учасники реалізують спільний німецько-український модельний проект, який передбачає модернізацію підготовки та підвищення кваліфікаційного рівня робітників з професії «Реставратор декоративно-художніх фарбувань; маляр», «Столяр; реставратор» та продовження навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» (майстер-будівельник, технолог-будівельник, спеціаліст кольорового просторового дизайну). Метою проекту є підвищення якості професійної освіти у галузі будівництва відповідно до європейських стандартів, за якими випускник є фахівцем широкого профілю, який володіє всіма необхідними ремісничими та технологічними компетентностями та після отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» може керувати будівельними роботами (управляти малим або середнім підприємством відповідного профілю). Після апробації навчальні програми, дидактичні матеріали та загальна проектна документація будуть доступними всім

зацікавленим установам та закладам професійної освіти. Це дозволить утілити результати проекту в інших українських ПТНЗ, оскільки поширення досвіду є одним із завдань німецьких партнерів. На думку зарубіжних експертів, сьогодні треба прогнозувати, які професії стануть актуальними або виникнуть через 4–5 років і вже розпочинати розробляти для них навчально-методичну та нормативну базу. Необхідно враховувати психолого-педагогічні проблеми, пов'язані з інтелектуалізацією високотехнологічного виробництва, а також результативність аналітичної, прогностичної, організаційної, діагностичної, коригувальної функцій ПТНЗ.

Отже, з метою вирішення актуальних проблем підготовки виробничого персоналу в Україні увага науковців і практиків має концентруватися на таких ключових моментах: удосконалення державної політики в галузі професійної освіти на основі розвитку соціального партнерства; забезпечення адекватного довгострокового фінансування та продуманого стимулювання суб'єктів навчання; створення системи незалежної атестації професійної кваліфікації та тестування, що гарантують відповідність отриманої освіти до світових стандартів; реалізація здорової конкуренції між структурами, які здійснюють професійне навчання; створення належних можливостей для навчання, відповідно до запитів різних, у тому числі малих, фірм і підприємств, урахування кращого зарубіжного досвіду модернізації професійної освіти і навчання шляхом реалізації міжнародних проектів.

Вважаємо актуальними питання інтенсифікації та оптимізації діяльності навчальних закладів, спрямованої на поєднання здобутків вітчизняної та світової наукової думки стосовно оновлення змісту, методів і технологій навчання відповідно до нової, особистісно орієнтованої парадигми освіти. Серед першочергових завдань – дослідження проблем педагогіки і психології праці, неперервної професійної освіти, професійного навчання на виробництві, інформаційно-комунікаційних технологій у професійно-технічній освіті, зокрема формування інформаційного освітнього середовища, науково обґрунтованого психологічного супроводу навчально-виховного та навчально-виробничого процесів у ПТНЗ, міждисциплінарного та прогностичного підходів до проблем професійної освіти з урахуванням загальносвітових тенденцій.

1. Базовые принципы модернизации начального профессионального образования // Профессиональное образование. — 2004. — № 11. — С. 2—4.
2. Вітченко А. Модернізація освіти в Україні : стратегія прориву чи його імітація? [Електронний ресурс] / Андрій Вітченко // Університет. — 2010. — № 1. — С. 5—13. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./univer/2010_1/5-13.pdf.
3. Кремень В. Г. Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України [Електронний ресурс] / В. Кремень // Вісник НАН України. — 2001. — №3. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm>.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки : схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Нелля Григорівна Ничкало. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 200 с.
6. Полтавцева Е. С. Проблемы развития европейского профессионального образования / Е. С. Полтавцева // Профессиональное образование. — 2004. — № 11. — С. 32—33.
7. Радкевич В. Науково-методичні основи модернізації змісту професійної освіти і навчання / В. Радкевич // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. — Вип. 1 / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України. — К. : Вид-во ІПТО НАПН України, 2011. — С. 57—67.
8. Сорока М. Я. Особливості розвитку початкової професійної освіти в умовах децентралізації в Російській Федерації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. Я. Сорока. — К., 2009. — 22 с.